

Kerkük Türkmen Hoyratlarında Geçen Atasözü ve Deyimlerin Konuları Bakimından İncelenmesi

Fatih YILMAZ

Tishk International University, Erbil / Irak

Özet: Bu çalışmanın amacı, sözlü edebiyat ürünü olan Kerkük hoyratlarını incelemek ve hoyratlardaki atasözü ve deyim zenginliğini göstermektir. Sözlü kültür ürünleri arasında yer alan hoyratlardan bahsederken bu kültürün yaşayan canlı örneklerinden biri olan Kerkük Türkmenlerinin söylediği hoyratlardır. Çalışma boyunca atasözleri ve deyimler ile hoyratlar konusuna değinerek, bu değerlerin Kerkük hoyratlarındaki kullanımı açısından ne kadar zengin olduğu, örnekler üzerinde gösterilmeye çalışılmıştır. Kerkük Türkmenleri tarihten tevarüs ettikleri milli geleneklerini, sözlü edebiyat ürünlerinden hoyratlar aracılığı ile hem devam ettirmekte ve hem de gelecek nesillere miras olarak bırakmaktadır. Hoyratları, hayatın her alanında kullanan ve hayata ait her değer kendinden bir yer bulduğu bu sözlü kültür mirası ile gelecek nesillere pek çok değeri hem öğretmekte hem de yeni neslin eğitime katkıda bulunmaktadır. Bu çalışma neticesinde hoyratlara gereken önemin verilmesi ve gelecek nesillere aktarılması adına bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Hoyratlar vasıtasıyla Türklere ait zengin kültür mirasının unutulmadan aktarılması bakımından hoyratların öneminin göz ardı edilmemesi gerektiği ve geleceğin inşasında geçmişin hazinelerinin yattığı inancı unutulmamalıdır.

Anahtar sözcükler: Sözlü kültür, Kerkük, Atasözü ve Deyim, Hoyrat

Giriş

Türk milleti köklü bir geçmişe sahiptir. Tarihi kadar edebiyatı da eskiye dayanır. Edebiyat, bir milletin tarihî, kültürel, sosyolojik ve psikolojik bütün değerlerinin aktarılmasında önemli bir araçtır. Türk milleti de kültür miraslarını buldukları her yere taşımış ve edebiyatları vasıtasıyla hem sözlü hem de yazılı olarak gelecek nesillere aktarmaya ve taşımaya çalışmıştır. Yaşadığı pek çok zorluklara rağmen kendi kültürel miraslarına sahip çıkarak bunu farklı yollarla dile getirmiş ve yaşatmaya devam etmiştir.

Her milletin kendine ait kültürü, değerleri, edebiyatı, tarihi vardır. Bunlar o millete ait geçmişten geleceğe uzanan kültürel kodlardır. Bu kodlarla milletler hayatlarını devam ettirir, nesillerine sahip çıkar, ömürlerini uzatır ve başka milletlerin güçlü kültürleri karşısında genetik kodları sayesinde asimile olmaktan ve tarihe gömülme kurtulurlar. Bu aktarımın yapılmasında her bireye vazife düşmektedir; ancak en

büyük vazife, o milletin edebiyatçılarına aittir. Milletine ait her türlü değer aktarımı, korunması, yazılması, söylenmesi, sevdirmesi edebiyatçılar üzerindeki işin ağırlığını göstermektedir.

Çeşitli evrelerden geçerek, bugün varlıklarını sürdürebilen Irak'taki Türkmenler eski Türkmen boylarının çeşitli coğrafi ve siyasi nedenlerle doğudan batıya doğru yaptıkları göçler neticesinde bu bölgeye yerleşmişlerdir. Hicri 54 senesinde Kumandan Abdullah Bin Ziyad'ın Irak'ta bulunan kabilelerle savaşını onları mağlup etmesinden sonra, Türkmen boylarının bu bölgeye göçleri başlamıştır. Göçler Hicri 941 yılında Osmanlıların Irak'ı fethetmesiyle sona ermiş ve o döneme kadar buraya akın akın gelmiş olan Türkmenler Mezopotamya vadisinde bir araya gelerek burada birçok devlet kurmuşlardır. M.1401'de Bağdat, İslam halifeliğinin merkezi olmuş ve M.1507'ye kadar buraya yerleşmiş olan Türkmenlerin çoğunluğu Kerkük'te toplanmıştır (Dakuklu, 1970).

Irak'ta Türkmenler çeşitli baskılara rağmen kendi dillerini, adet ve geleneklerini, edebiyat ve kültürlerini yaşatmaya çalışmışlardır. Özellikle kendi dil ve kültür mirasını halkın yüreğinden en samimi hislerle dökülen sözlü kültür ürünü olan hoyratlar halkı ayakta tutmuş, nesilden nesile aktararak varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Hoyratlar, Türkmenlerle bütünleşmiş, onların duygu ve düşüncesinin, hislerinin, aklından geçenlerin, görüp de söyleyemediklerinin, yaşadığı baskı ve zulümlerin, mutlulukların, akıl ve his dünyasının tercümanı olmuştur.

Türkmenlerin yaşamlarının her alanında önemli bir yeri olan hoyratlar sözlü geleneğin en önemli ürünlerindedir. Sanatçılar darda kaldığı zamanlarda hem kendine hem halkına yol göstermek ve umut aşlamak için hoyratlara başvurmuş ve milletin kaderinin öyküsünü kısa mısralarla ifade etmiştir. Bir milletin veya bireyin en temel hakkı hayattır, yaşamaktır. Irak Türkmenleri de bu kaygıyı, dil ve kültür miraslarını hoyratlar ile yaşatmaya çalışmışlar ve çalışmaktadırlar.

Hoyrat, Irak'taki Türkmen yaşantısının her alanına girmiştir. Yollarda, harmanlarda, pazarlarda, en güzel sanat eserlerinin yaratımında, halkın hem eğlencesinde hem de kederli zamanlarında söylenen hoyratlar, sözcüklere eşlik eden tatlı nağmelerle, bambaşka renklerle halkın yaşamını süslemiştir. Siyasî sınırlar içinde bakıldığında Irak'ta bulunan Türkler, kültürel olarak Türk dünyasının bütünü içinde önemli bir alanı teşkil etmektedir (Saatçi, 1996).

Hoyratlarda toplumun isyanları, keder ve acısı, sitemleri, sevinçleri, hüznüleri, hasretleri, dini

unsurları, öğüt ve nasihatleri her türlü eleştiriyi vb. bulmak mümkündür. Hoyrat, Türkmen sözlü halk edebiyatının dilden dile nesilden nesile aktarılan dörtlüklerle yazılan bir çeşit nazım türüdür. Terzibaşı (1973)'na göre "özel bir üslupla yazılmış olan bu dörtlükler, hakikatte derin anlamlar taşıyan ufucuk sözlerin sanatkârane işlenmesinden doğan ve halkın içli duygusuna tercüman olan bir çeşit ifade tarzıdır."

"Hoyrat, Horyat, Koyrat ve Koryat adı verilen ve yazanları pek belli olmayan cinaslı dörtlükler, halk edebiyatı ve musikinin en ince ve güzel örneğini teşkil eden bir çeşit düzme nağme şeklidir" ifadeleriyle açıklamak mümkündür (Terzibaşı, 1973). Terzibaşı'nın da ifade ettiği gibi Türkmen hoyratlarının en önemli özelliği ezgi ile söylenmesi, okunmasıdır.

Atasözleri ve deyimler bir milletin uzun yıllara dayalı tecrübelerinin sonucu olarak ortaya çıkardıkları ve dillerinin el verdiği ölçüde, dili kullananların ifade kabiliyetlerine bağlı olarak oluşturdukları, kalıplaşmış yargılı anlatımlar ile kalıplaşmış söz birlikleridir. Atasözlerinin biçim özelliklerini Aksoy (1991) şöyle sıralamıştır: "1. Atasözleri kalıplaşmış (klişe durumuna gelmiş) sözlerdir. Sözcükler değiştirilip yerlerine –aynı anlamda da olsa-başka sözcükler konulamayacağı gibi sözdiziminin biçimi de bozulamaz. 2. Atasözleri kısa ve özlüdür. 3. Atasözlerinin çoğu bir iki cümledir.

"Bir toplumun kültürünün nesilden nesile aktarılmasında çok önemli bir rol oynayan atasözleri, bir milletin değer yargılarını anlatan özlü sözlerdir. Yüzyıllar boyu edinilen yaşam deneyimlerini içeren atasözleri, o toplumun düşünce, özlem, eleştiri, gözlem ve yargılarını dile getirir" (Çotuksöken, 1983).

Yöntem

Eski çağlardan beri kullanılan deyimler anlatıma bir derinlik, canlılık ve söyleyiş güzelliği katarlar. Başka bir ifadeyle “Deyimler, asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. İki veya daha çok kelimeden kurulu bir çeşit dil ifadesi olan bu sözler duygu ve düşüncelerimizi, dikkati çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurlarıdır” (Elçin, 1986).

Deyimler, bir toplumun dünya görüşünü, yaşam biçimini, gelenek, görenek ve inançlarını kısacası maddi-manevi kültürünü yansıtan sözlerdir (Aksan, 1990).

“Gerek atasözleri gerekse deyimler, bilindiği gibi bir ulusun ortak kültür mirası içinde kendilerine özgü yeri, değeri ve önemi olan varlıklardandır. Bunlar yüzyılların besleyip büyüttüğü duygu ve düşünce fidanları olarak gelişmiş, halkın dilinde ve sanatçı düşünürlerin eserlerinde tükenmez meyvelerini vermiş ve vermekte devam edegelmiştir. Özellikle şairler, bunları çeşitli edebi sanatlar ile süslemişler, türlü nedenlerle söz dizilerinde, ya da kelimelerde yaptıkları değiştirmeler, katmalar ve eksiltmelerle, asıllarını bozmuş olmakla beraber onları daha da güzelleştirmişler, çekiciliklerini artırmışlardır. Sanatçıların, manzumeleri arasına atasözlerini ve deyimleri almaları, onların duygu ve düşünce güçlerini daha da geliştirmiş ve etkili kılmıştır” (Karahan, 1980).

Araştırmanın Yöntemi

Bu makale nitel araştırma yöntemiyle ele alınmış, veriler doküman taramasıyla toplanıp, içerik analizi ile analiz edilmiştir. Böylelikle bu çalışmanın ana hedefi sözlü kültür ürünleri arasında yer alan hoyratların bu kültürün yaşayan canlı örneklerinden biri olan Kerkük Türkmenlerinin söylediği hoyrat örneklemi üzerinden atasözleri ve deyimler ile birlikte ele alarak, bu değerlerin Kerkük hoyratlarındaki kullanımı açısından ne kadar zengin olduğunu göstermek olarak belirlenmiştir.

Araştırma Evren ve Örneklemi

Bu makalenin evreni Irak Türkmenlerine ait hoyratlardaki deyim ve atasözleridir. Irak Türkmenlerinin tarih boyunca yaşamışlıklarını, tecrübelerini, üzüntülerini, sevinçlerini ve dertlerini nesilden nesile aktaran bir araç mahiyetinde olan Kerkük Hoyratlarından elli beş hoyrat ise araştırmanın örneklemi oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Öncel (2019), çalışmasında Şanlıurfa müziğinin genel yapısı, hoyrat formunun tanımı, yapısı, çeşitleri, müzik geçmişi ve okumuş olduğu hoyratın notası ile beraber makam tahlili yapmıştır. Tuzlu (2014) ise yapmış olduğu çalışmasında hoyratın edebî yapısı başlığı altında tanımı, şekil özellikleri; cinaslı, kafiyeli, redifli ve kafiyeli, kelime tekrarı ile kurulan, kanatlı ve dörtten fazla mısradan oluşan altı tür altında tasnif edilerek her tür hakkında örnekler vermiştir. Güç (2019), yapmış olduğu bu çalışmada, Kerkük yöresine ait 26 hoyrat türü incelenmiş ve bu hoyrat türlerinin ezgi kalıplarını ortaya koymuştur. 26 hoyrat türü içerisinde 23 hoyratın ezgisel olarak tek bir ezgi

kalıbının olduğu ve 3 hoyrat türünün ise farklı ezgilerle icra edildiğini tespit etmiştir. Ayrıca bu 26 hoyrat türü nicel olarak sırası ile Segâh ve Hüzzam çeşnili, Uşşak ve Gerdaniye çeşnili, Hicaz çeşnili, Rast ve Mahur çeşnili, Hüseyini, Gülizar ve Muhayyer çeşnili ve Çargah çeşnili makamlarla ilişkili oldukları sonucuna da ulaşılmıştır (Mahdi, 2010). Mahdi'nin yapmış olduğu bu çalışmada edebi açıdan ve musiki yönünden çeşitli özellikler ve incelikler taşıyan hoyratların ayrıntılı incelenmesi yapılmıştır. Hoyrat hakkında genel bir bilgi ve hoyrat çalışmalarının kitap, tez, makale ve bildirilerin tarihçeleri verilmiştir. Hoyratın edebî ve musiki bakış açısıyla yapılan tanımları, etimolojisi, sözcüğün tarihsel açıdan nereden kaynaklanmış olabileceğine dair görüşler

incelenmiştir. Yukarıda anılan çalışmalara bakılarak veriler toplanarak fişlenmiştir. Elde edilen verilere içerik analizi yapılmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Hoyratın içinde çeşitli konuları görmek mümkündür. Türkmen toplumunun inancı, değerleri, kültürü başta olmak üzere hoyratlarda aşk, acı, hasret gibi bireysel konular işlenmiştir. Bunların yanında feleğe sitem, dostluk, hikmet gibi genel konular da büyük bir anlam derinliği ve milli kültür renkleriyle yoğrulmuş ele alınmaktadır. Hoyratlarda işlenen konuları ve bu hoyratlarda kullanılan deyim ve atasözleri aşağıdaki gibi tasnif edilmiştir:

Tablo 1: Kerkük Türkmen Hoyratlarındaki Atasözü ve Deyimler

Konu	Hoyrat	Atasözü / Deyim
Öğüt ifade eden hoyrat	Haddini bil sözleşme	
	Kim üst olsa güleşme	
	Bir el polat olursa	
	Ham elden pençeleşme	(Haddini bilmek)
	(Hicri Dede)	
Yiğitlik ve kahramanlık ifade eden hoyrat	Sağ kimse can yâridir	
	Cevher hazne varıdır	
	Kötülüğe karşı eyliğ	(İyiliğe karşı iyilik her
	Mert yiğidin karıdır (Hicri Dede)	kişinin, kötülüğe karşı iyilik er kişinin kârıdır)
Tasavvufi inancı ifade eden hoyrat	Ayağa bak başa bak	
	Oynayan kaş göze bak	
	Nakşa bakma gözlerim	(Kaşı gözü oynamak)
İyi-kötü dost ifade eden hoyrat	Nakş eden nakkaşa bak (Hicri Dede)	
	Gül tikennen	
	Ayrılmaz gül tikennen	(Kadrini bilmek)
	Sen gülün kadrin anla	

	Zahmette gül tikennen (Hicri Dede)	
	Gel gör ne berbad oldum	
	Öz yurdumda yad oldum	
Milli şuur, yurt sevgisi ifade eden hoyrat	Düştüm kara günlere	
	Yaman dilde yad oldum (Nazım Refik Koçak)	(Kara günlere düşmek)
	Civanım gül ağlama	
	Aç gözleriv bağlama	
Talih ve şanssızlığı ifade eden hoyrat	Gün gelir bu da geçer	(Gün gelir bu da geçer, zamana bel bağlamak)
	Zamana bel bağlama (Nazım Refik Koçak)	
	Yüz ağla kal	
	Yüz yalvar yüz ağla kal	
Beddua ifade eden hoyrat	Ya da yüz suyu dökme	(Yüz suyu dökmek)
	Yurduvda yüz ağla kal (Nazım Refik Koçak)	
	Bilmem kime dad edim	
	Nahsı dostu yad edim	
Aşktan, sevgiliden, zamandan, felekten şikâyeti ifade eden hoyrat	Yar menen yüz döndermiş	(Yüz çevirmek)
	Be kime feryad edim (Nazım Refik Koçak)	
	İyi sat harap alma	
	Her geldi söze kanma	
Öğüt ifade eden hoyrat	Biriyden acız olsav	(Birinin ayıbını yüzüne vurmamak)
	Aybın üzüne çalma (Mustafa Gökkaya)	
	Demir tavunda gerek	
	Sıcağ değerek	
Öğüt ifade eden hoyrat	Tuz ekersev ne çıkar	(Demir tavında dövülür.)
	İğid ol sen şakar ek (Mustafa Gökkaya)	
	Horuz baynamağ ister	
	Kırlığı saynamağ ister	
Hikmet ifade eden hoyrat	Lep demeden leplebi	(Leb demeden leblebiyi anlamak)
	Dikkat aynamağ ister (Mustafa Gökkaya)	

	Bugün ayın ondördü Ne dedim yara döndü	
Beddua ifade eden hoyrat	Dönerse daşa dönsün Bele billem yar öldü (Mustafa Gökkaya)	(Taşa dönmek)
Öğüt ifade eden hoyrat	İyi çalış bişesen Ne semiz ol şisesen Eyliğiv başa kakma Neki mahcup düşesen (Mustafa Gökkaya)	(İyiliği başa kakmak, mahcup olmak)
Milli şuur ve yurt sevgisi ifade eden hoyrat	Duvara daş koymuşam Oğruvca baş koymuşam Gözümden kan geliri Adını yaş koymuşam (Sıddık Bende Gafur)	(Uğruna baş koymak)
Aşk ve sevgi ifade eden hoyrat	Bir dene Bin sümbülde bir dene Geceler koymaz yatım	(Aklını almak)
Dua ifade eden hoyrat	Aklım alıp bir dene (Reşit Ali Dakuklu) Hasa meni Aparı Has'a meni Tut elimden lütfeyle Yetir bir hasa meni (Reşit Ali Dakuklu)	(Elinden tutmak)
Aşktan, sevgiliden, zamandan, felekten şikâyeti ifade eden hoyrat	Geç oldu Ömür bitti geç oldu Yar bizden itap eder Kak gideceğin geç oldu Men sennen ayrılmazdım	(Ömrü tükenmek)
Dert, keder, hüznün ifade eden hoyrat	Yetişmedim geç oldu (Reşit Ali Dakuklu) Yana kaldım Od tuttu yana kaldım Gözden düşenler kimin	(Gözden düşmek)

	Görünce yana kaldım (Reşit Ali Dakuklu) Su alı Yürek coşar su alı	
İyi-kötü dost ifade eden hoyrat	Hal ehli haldan bili Hiç sormadan sualı (Reşit Ali Dakuklu) Bu dama	(Halden anlamak)
Aşktan, sevgiliden, zamandan, felekten şikâyeti ifade eden hoyrat	Kumru konar bu dama Tamah felek torudur Girme sakın bu dama (Osman Mazlum) Budama	(Tamah etmek)
Beddua ifade eden hoyrat	Bir kuş kondu bu dama Miskinin ahından kork Yuvasını budama (Osman Mazlum) Dama girme Karanlık dama girme	(Alma mazlumun ahını, çıkart aheste aheste/ yuva yıkamak, ah almak)
Öğüt ifade eden hoyrat	Uyma eller sözüne Aldanma dama girme (Osman Mazlum) Sevabı Sev toprağı sev abı	(Elin sözüne uymak)
Yiğitlik, kahramanlık ifade eden hoyrat	Miskin yetim okşayan Kazanır hac sevabı (Osman Mazlum) Yaya gönül Oktan dön yaya gönül	(Yetim başı okşamak)
Tasavvufi inancı ifade eden hoyrat	Hak yolu varken malın Satma dünyaya gönül (Osman Mazlum) Seher oldu gülüm sen Hayatım sevgilim sen	(Dünyaya gönül vermek)
Dilek ve temenni ifade eden hoyrat	Hayır huwah ol gönül yap Sakın etme zulüm sen (Osman Mazlum)	(Hayırhah olmak, gönül yapmak, zulüm etmemek)

	Seherin serabı var	
	Süzülmüş şarabı var	
Tasavvufi inancı ifade eden hoyrat	Dünyada gafil olma	
	Ahret hesabı var (Osman Mazlum)	(Gafil olmak)
	Seher fecri sadıktır	
	Bülbül güle aşıktır	
Tasavvufi inancı ifade eden hoyrat	Hep kapılar bağlansa	
	Tövbe kapısı açıktır (Osman Mazlum)	(Tövbe kapısı açıktır.)
	Dağı düze	
	Zülfüvü dağd üze	
Beddua ifade eden hoyrat	Ürekte bir ah çeksem	
	Dözdürrem dağı düze (Cemal İzzeddin Mehmet Sait)	(Ah çekmek)
	Yaradandı	
	Derdim çok yaradandı	
Tasavvufi inancı ifade eden hoyrat	Derdimin dermanına	
	Derman he yaradandı (Cemal İzzeddin Mehmet Sait)	(Derdine derman aramak)
	Üz ağ gider	
	Yar bizden uzağ gider	
Yiğitlik, kahramanlık ifade eden hoyrat	Namerde baş eğmeyen	
	Ölse de üz ağ gider (Cemal İzzeddin Mehmet Sait)	(Namerde baş eğmemek, yüzü ak olmak)
	Dağ olu	
	Demir kızsa dağ olu	
Dert, keder, hüznün ifade eden hoyrat	Dertlerimi sayarsam	
	Dere dolar dağ olu (Cemal İzzeddin Mehmet Sait)	(Dertleri saymakla bitmemek)
	Zulme karşı	
	Zulm olur zulme karşı	
Milli şuur ve yurt sevgisi ifade eden hoyrat	Kurban ederiz canı	
	Bu şanlı yurda karşı (Cemal İzzeddin Mehmet Sait)	(Canını kurban etmek)
Dert, keder, hüznün ifade eden hoyrat	Ğam meni	
	Nece bastı ğam beni	

	Gecemi gündüz edip	(Gecesini gündüz
	Bırakmırı ğam beni (Seyyit Sait	eylemek)
	Demirci Erbilli)	
	Bir de var	
Öğüt ifade eden hoyrat	Yolu keser bir davar	
	Mala, hüsne güvenme	(Güzelliğine
	Ölüm kapsı bir de var (Seyyit	güvenmemek)
	Sait Demirci Erbilli)	
	Kemer belden incedi	
Aşk ve sevgi ifade eden hoyrat	Sapağ gölden incedi	
	Güzel sevmeğ suç ise	
	Boynum kıldan incedi (Ali	(Boynu kıldan ince olmak)
	Marufoğlu)	
	Göz gözü sıkıncadı	
Aşk ve sevgi ifade eden hoyrat	Ok yaydan çıkıncadı	
	Sevdanın yaşın sorma	(Ok yaydan çıkmak)
	Aşk evin yıkıncadı (Ali	
	Marufoğlu)	
	Derde derman araram	
Dert, keder, hüznün ifade eden hoyrat	Divanemi kurtaram	
	Dedim gevl yaradan geç	(Derde derman aramak)
	Dedi yakam yırtaram (Ali	
	Marufoğlu)	
	Yaşı aktı üzüne	(Gözünden yaş akmak,
Özlem ve ayrılık ifade eden hoyrat	Hükmü yoktu gözüne	hükmü olmamak, dizine
	Gevil öz suçun bildi	kapanmak)
	Kapandı yar dizine (Ali	
	Marufoğlu)	
	Aranmaz cevher sütte	
	Atır yoktu nergiste	
Öğüt ifade eden hoyrat	Öz yerin tanımayan	
	Küçük düşer mecliste (Ali	(Küçük düşmek)
	Marufoğlu)	
	Usta avı tez avlar	
Dert, keder, hüznün ifade eden hoyrat	Elen evvel göz avlar	
	Dil yarası sağlamaz	(Dil yarası)

	Ölene tek niz avlar (Ali Marufoğlu)	
İyi- kötü dost ifade eden hoyrat	Kıymeti yok sönenin Öz sözünnen dönenin Ataşına kız yanar İnat baba nenenin (Ali Marufoğlu)	(Kıymeti olmamak, sözünden dönmek)
Özlem ve ayrılık ifade eden hoyrat	Rast geldim bir dervişe Dedi sarıl barışa Koçağ oğlan koçağ kız Ayağ çalma hayr işe (Ali Marufoğlu)	(Çelme takmak)
Aşktan, sevgiliden, zamandan, felekten şikâyeti ifade eden hoyrat	Gün ahıma Dolandı gün ahıma Sen vurdun sen öldürdün Sen girdiv günahıma (Nasih Bezirgân)	(Günahına girmek)
Dua ifade eden hoyrat	Yaradan bir Halik bir yaradan bir Avcu gözü kör olsun Kurtulum yaradan bir (Nasih Bezirgân)	(Gözü kör olmak)
Dert, keder, hüznün ifade eden hoyrat	Bu yaşım Kırka girdi bu yaşım Ohay etmedim bir gün Hiç durmadı bu yaşım Gözümde yaş görmesev İçerdedi bu yaşım (Mecit Hamit Mühendis)	(Gözyaşı dinmemek)
Beddua ifade eden hoyrat	Yaşına Kan katmavun yaşına Buna çok zulm oluptu Kıymavın genç yaşına Üregiviz koy yansın (Mecit Hamit Mühendis)	(Yüreği yanmak)

	Gügerçin sim kafasta	
Dert, keder, hüznün ifade eden hoyrat	Yum göziün son nefeste Aşkırıdan kan ağılıram Düşmüşem canım hasta (İbrahim Kolçuoğlu)	(Gözünü yummak, kan ağlamak, hasta düşmek)
Özlem ve ayrılık ifade eden hoyrat	Menim bu şüşe gevlim Benzer serhoşa gevlim Yar küskün yola düştü Dönesen daşa gevlim Korkaram bir gün gider Emegiv boşa gevlim (Mehmet İzzet Hattat Kerküklü)	(Emeği boşa gitmek)
Aşktan, sevgiliden, zamandan, felekten şikâyeti ifade eden hoyrat	Kazdı geçti Sonadı kazdı geçti Felek elinde balta Mezarım kazdı geçti (Dendenoğlu Mustafa Kemal Ahmet)	(Mezarını kazmak)
Aşk ve sevgi ifade eden hoyrat	Harab adı Kim sever harab adı Gel bayğuş gir kalbime Men billem harabadı (Dendenoğlu Mustafa Kemal Ahmet)	(Kalbine girmek)
Hikmet ifade eden hoyrat	Bina taşı Kayadı bina taşı Doğru yaş töken gözler Söndürür bin ataşı (Dendenoğlu Mustafa Kemal Ahmet)	(Ateşi söndürmek)
Aşktan, sevgiliden, zamandan, felekten şikâyeti ifade eden hoyrat	Yareledi Un verdim yareledi Vefasız yar kalbimi	(Kalbini yaralamak)

	Yüz yerden yaraladı (Dendenoğlu Mustafa Kemal Ahmet)	
	Bağa vay Bağvana vay bağa vay	
Dert, keder, hüznün ifade eden hoyrat	Gül kıymetin bilmeyen Elindeki bağa vay (Mustafa Namık Salahiyeli)	(Elindekinin kıymetini bil.)
	Ağla yanan Yan otu ağla yanan	
İyi-kötü dost ifade eden hoyrat	Gülennen gülendev dost Ağla da ağlayannan (Kemal Latif Erbilli)	(Gülenle gül, ağlayanla ağla)
	Arka çıkmaz Alçak su arka çıkmaz Bir fakir döğülürse	
Öğüt ifade eden hoyrat	Hiç kimse arka çıkmaz (Mehmet Fazıl Yunus Kene)	(Arka çıkmak)

Yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü üzere sözlü edebiyat ürünü olan hoyratlarda pek çok atasözü ve deyim örneği mevcuttur. Hoyratlar Kerkük'te Türkmenler için çok önemli bir sözlü kültür mirasıdır. Hoyratlar her yerde söylenmekte ve canlı hoyrat atışmaları yapılmaktadır. Hoyratların en önemli özelliklerinden biri de müzik eşliğinde söylenmesidir. Âşıklar kahvehanelerde, düğünlerde, eğlencelerde, televizyon ekranlarında vb. hünelerini sergileyerek hem karşısındaki aşığı hem de dinleyenleri düşündürmektedir. Ayrıca Anadolu'daki Türk Halk Edebiyatı ürünlerinde atışma tarzında söylenen şiir türlerine benzer şiir türü Kerkük Türkmenlerinde de "Kaşar be kaşar" şeklinde terennüm edilmektedir.

Kerkük Hoyratları, Irak Türkmenlerinin tarih boyunca yaşamışlıklarını, tecrübelerini, üzüntülerini, sevinçlerini ve dertlerini nesilden nesile aktaran bir araç mahiyetindedir. Hoyratın içinde çeşitli konuları görmek mümkündür. Türkmen toplumunun inanışı, değerleri, kültürü başta olmak üzere hoyratlarda aşk, acı, hasret gibi bireysel konular işlenmiştir. Bunların yanında feleğe sitem, dostluk, hikmet vs. konularda büyük bir anlam derinliği ve millî kültür renkleriyle yoğrularak ele alınmıştır. Hoyratların bugün bile önemini kaybetmemesinde doğallığı, düşünce zenginliğiyle beslenmiş mısralarında halkın kendi gerçekliğini, yaşamını ve kültürünü bulması ve bütün bunları çeşitli konular altında ele alması yatmaktadır (Paşayev, 1998).

Anonim karakter taşıyan ve atalardan kaldığı kabul edilen atasözü, tarihî süreci olan, zaman ve sosyal çevre içinde şekil ve içeriğini özlü bir kalıpla bugüne kadar getiren bir kavram olarak Irak Türklerinin “eskiler sözü” ifadesine karşılık olmaktadır. Atasözleri ve deyimlerde, bir milletin geçmişiyle ilgili olaylar, unutulmuş tarihî gerçekler, gelenek ve görenekler yer alır. Bu yüzden atasözleri ve deyimler aracılığıyla milletlerin inanç ve itikadının, dünya görüşünün, gelişiminin, dilinin, maddî ve manevî değerlerinin ve daha birçok özelliklerinin öğrenilmesi mümkün olmaktadır (Paşayev 1998). Nitekim Türkmen atasözlerine bakıldığında bunların Türkmen hayatının ve zihniyetinin güzel bir aynası olduğu görülür (Dakuklu 1970).

Hoyratın atasözü ve deyimlerle ilişkisi iktibas sanatı yoluyla ortaya çıkmaktadır. İktibas, bir cümleyi tam, yarım veya manası ile alıp aktarma şeklindedir. Özellikle ayet, hadis, kelâm-ı kibâr ve diğer şairlerin sözleri, iktibasın asıl malzemesini oluşturur. İncelenen elli beş hoyrat örneklemede iktibasın olmadığı, hoyrat içinde bulunan özlü sözlerin hoyratın kendi malzemesi olduğu belirlenmiştir. Hoyratların içinde yer alan atasözlerine benzeyen özlü sözler hoyratın esas maddesini oluşturmakta fakat bu ana madde halk nazarında atasözü diye bilinmektedir. Bu nedenle hem hoyratlardaki veciz sözlere iktibas demek hem de bunları atasözü saymak doğru değildir (Terzibaşı 1975). Bu konuda, Aydın Oy da atasözlerinin, müstakil türler olmadığını, türkü, koşma, destan gibi türler içinde ya da günlük konuşmalarda geçtiğini ancak sanat gücü yüksek olan bu sözlerin ayrı bir türmüş gibi ele alındığını belirtmektedir (Oğuz 2006).

Sonuç ve Öneriler

Dilin, edebiyatın, sanatın gelişimi tarihî seyirle paralel olsa da değişimler temel bir yapıya bağlı olarak gerçekleşir ve türler bu yapının dokusu içinde özgün şekiller oluştururlar. Hoyratlar da böyledir. Türklerin ilk nazım şekli olan dörtlülüklerin gelişerek, anlam bakımından yoğunlaşarak aldığı haldir. Bugün hoyratlar yine Türklerle meskûn Kerkük bölgesinde yaygın bir gelenek halinde yaşamaktadır. Çeşitli şekilleri olan hoyratlar ince bir mana sanatı olan cinsla işlendiği için büyük bir anlam derinliğine sahiptir. Bu nedenle çok sade bir dille yazılmış olsalar da hoyratların vermek istediği bütün mesajları anlamak için onları dikkatle okumak ve üzerinde düşünmek gerekmektedir.

Sözlü edebiyat ürünü olan hoyratlar başka bir sözlü edebiyat ürünü olan atasözü ve deyimler açısından çok önemli kaynaklardır. Gelecek nesillere miras olarak bırakılacak kültürümüzün unutulmaması, yaşaması ve aktarılmasında hoyratlar çok önemli bir taşıyıcı rol üstlenmektedir. Bu yönüyle hoyratlara gereken önem verilmeli ve okullarda öğrencilere, evlerde çocuklara öğretilerek hem kültürün gelecek nesillere aktarılması sağlanmalı hem de öğrencilerin ve çocukların yanlış bilgiler öğrenmesinin önüne geçilmelidir.

Hoyratlar vasıtasıyla Türklere ait zengin kültür mirasının unutulmadan aktarılması bakımından hoyratların öneminin göz ardı edilmemesi gerektiği ve geleceğin inşasında geçmişin hazinelerinin yattığı inancı unutulmamalıdır.

Kaynaklar

Aksan, D. (1990). *Türkçe'nin Gücü*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

- Aksoy, Ö. A. (1991). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1-2 genişletilmiş 6. Baskı, İnkılap Kitapevi.
- Çotuksöken, Y. (1983). *Atasözlerimiz*, İstanbul, Anadolu Sanat Yayınları.
- Dakuklu, İ.(1970). *Irak Türkmenleri Dilleri Tarihleri ve Edebiyatları*, Gamgin Kitabevi.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Karahan, A. (1980). *Trabzonlu Figani'de Atasözleri ve Deyimler, Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Paşayev, G. (1998). *Irak Türkmen Folkloru*, İstanbul. Kerkük Vakfı Yayınevi.
- Saatçi, S. (1996). *Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı*, İstanbul. Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı.
- Terzibaşı, A. (1973). Muçıla. *Kardaşlık Dergisi*. Cilt 13. Sayı.5-6. Bağdat.
- Tuzlu, S. M. (2014). *Folklor Edebiyatı*, cilt:20, sayı:80, CIU Cyprus International University
- Güç, K. (2019). *Kerkük hoyratları ve melodik kalıpları üzerine bir inceleme*, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Atatürk Üniversitesi, Müzik Anabilim Dalı. Y. Lisans Tezi.
- Mahdi, S. (2010). *Kerkük horyatları ve icrası*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Öncel, M. (2019). Şanlıurfa Müziğinde Hoyrat ve Hoyratçılık: Yaşar Özden Örneği, *istem*, (34), 353-362. <https://doi.org/10.31591/istem.627366>.
- Oğuz, M. Ö. (2006). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara. Grafiker Yayınları.

Sorumlu Yazar Bilgileri:

Yazar ismi: Fatih Yılmaz

Bölüm: Eski Türk Edebiyatı

Üniversite, ülke: Tishk International University, Erbil, Irak

Lütfen alıntılalımız: Yılmaz, F. (2020). Kerkük Türkmen Hoyratlarında Geçen Atasözü ve Deyimlerin Konuları Bakımından İncelenmesi. *Journal of Research in Turkic Languages*, 2(1), 75- 88. DOI: 10.34099/jrtl.215

Alındı: ocak 10, 2019 • Kabul: May 14, 2020